

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
магістра

з теми: «**Бойові дії за міста Поділля в 1917-1920 рр.**»

Виконав: студент групи Ist1-M22
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Мізінчук Максим Євгенович

Керівник: **Завальнюк Олександр Михайлович,**
доктор історичних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ I: Історіографія, джерельна база дослідження.....	6
1.1. Напрацювання українських та зарубіжних вчених щодо обраної теми.....	6
1.2. Джерела про зброєнну боротьбу за міста Поділля в 1917-1920 рр.....	10
1.3. Методи дослідження.....	13
Розділ II: Військове суперництво за подільські міста між українськими та російсько- більшовицькими формуваннями наприкінці 1917-1918 рр.....	15
Розділ III: Активна зброєнна боротьба за міські населенні пункти Поділля між дієвою армією УНР: червоно/ білогрвардійськими арміями в 1919 р.....	32
Розділ IV: Міста подільського регіону в зоді польсько- українсько- більшовицької війни 1920 р.....	62
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми: Вивчення історії національно-визвольних змагань 1917- 1921 рр. зберігає свою актуальність у наш час, оскільки ця подія, стала переломною в історії України. Важливою її складовою стане зброєнна боротьба, яка відбувалася в різних районах з різною інтенсивністю, центри якої брали участь про та анти українські сили, були міста повітові та губернські. Контроль над ними давав можливість, по перше здійснювати політику тих чи інших військово-політичних центрів (угруповувань). По друге забезпечувати армію необхідними матеріально-технічними ресурсами і особовим складом. По третє завоювати навколишні території та використовувати їх як плацдарм для здійснення наступальних та оборонних операцій.

В умовах нинішньої широкомаштабної українсько-російської війни дослідження обраної теми допомагає краще зрозуміти витoki російської агресії щодо України і потребу організованого спротиву в політиці підкорення суверенної країни.

Об'єкт дослідження: Військове протиборство в зазначеному періоді.

Предмет дослідження: Бойові дії за міста Поділля та встановлення контролю над ними.

Хронологічні рамки: кінець 1917 – 16 листопада 1920 року як дата відходу дієвої армії УНР з Кам'янця- Подільського.

Територіальні межі: Поділля (а саме терени сучасних Хмельницької та Вінницької областей, де відбувались ключові битви за міста).

Мета дослідження: полягає в висвітленні проблем військових дій міста Поділля в зазначений період. Ця робота являє собою аналіз бойових шляхів українських зєднань УНР та УГА в зброєній боротьбі за міста Поділля.

Для досягнення цієї мети, у роботі поставлені наступні завдання:

Вивчити бойовий шлях від формування УНР до останніх боїв у 1920 році;

Підкреслити вплив успішних бойових операцій

Військові дії між 1917 і 1920 роками;

Визначити причини успіху армії УНР та причини її поразки.

Вивчити наслідки боїв за міста Поділля

Визначити зміни в веденні бойових дій.

Наукова новизна дослідження: наукова новизна в роботі полягає в тому що в ній висвітлюється процес та об'єкт зброєної боротьби в ході Української революції.

Описано досвід та приклади ведення бойових дій за міста Поділля підрозділами Дієвої армії УНР та її противників.

А також систематизація факторів, що впливають на розвиток та подальші дослідження в обраній темі. Які дозволять більш якісно вивчати тему бойових дій в зазначений період.

Практичне значення дослідження: Основи поданої дану роботу можна буде використовувати при підготовці до лекційних та семінарських занять в університетах, та для підготовки до уроків в школах.

А також в курсах професійної історії, для національно-патріотичного виховання молоді, для патріотичного класу армії та просвітницької роботи.

Структура дослідження: визначається його метою, об'єктом, предметом, завданнями та конкретними дослідницькими питаннями. Структура дослідження ґрунтується на ймовірнісному, історико-хронологічному, проблемно-хронологічному принципах. Магістерська

робота складається зі вступу, чотирьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Бої за міста Поділля- одні з найбільших битв Національно- визвольних змагань. Вони тривали з 1917- по 1920 роки.

Звитяжний результат цих битв мав величезне військово-політичне значення. Вони зробила вирішальний внесок у розбудову української держави та армії. Внаслідок перших боїв в 1917 році, було створено умови для розгортання загального наступу українських части та масового вигнання російсько- більшовицьких/ білогвардійських загарбників із окупованих територій Української Народної республіки. Внаслідок таких битв українські Збройні Сили вирвали у противника стратегічну ініціативу та утримували її на свою користь досить тривалий час. Що дало змогу зміцнити свої зброєнні формування, та підготувати їх до майбутніх зіткнень з ворогом.

Перемоги в битвах за ключові міста ще вище підняла міжнародний авторитет УНР та його Збройних сил, стала вирішальним чинником подальшого зміцнення української самоідентичності. Нищівна поразка російсько- більшовицьких військ стала важким морально-політичним потрясінням для Росії та її сателітів. Вони кардинально похитнули зовнішньополітичні позиції більшовиків, спантеличило його правлячі кола, підірвало довіру його союзників. Які змушені була о відмовитися від планів нападу на УНР. Серед правлячих кіл, незважаючи на сильний тиск взяв гору прагнення утриматися від продовження війни та підписати перемир'я з УНР та Центральними державами.

Успіх українських військ визначив правильний вибір напрямку головного удару та моменту переходу військ у контрнаступ, майстерне створення ударних угруповань для наступу, скритність підготовки операції, умілі дії військ у ході наступу, чітка взаємодія між фронтами та арміями, швидке створення внутрішнього та зовнішнього фронтів оточення з одночасним розвитком наступу по всіх фронтах.

Проте незважаючи на успіхи в 1917-1918 роках які допомогли у момент перших зіткнень, ситуація сильно змінилась після листопада 1918 року. В цей час центральні держави отримавши поразки на Західнім фронті підписали капітуляцію та вийшли з війни. Залишивши Українську державу саму з ворогами. Чим і скориставшись вони стрімко просунулись на захід та захопили майже всю територію УНР.

Такі перемоги не дали радянській росії повних перемог, та через деякий час УНР повернула свої території знову. Варто зазначити що саме в цей час відбулось об'єднання двох українських армій. УГА та Армії УНР що вигідно доповнювали одна одну. Таке обєднання забезпечило перемоги в наступні роки Визвольних змагань.

Останній рік цих боїв був особливо трагічним для українців. Були і переможні бої. В цей час українці активно співпрацювали з поляками. Поляки значно допомогли розбудовувати армію УНР, надаючи їй зброю техніку та медикаменти.

Слід підкреслити, що війна з УНР і бої на Поділлі радикально змінили хід війни. Червоній Армії не вдалося здійснити похід до Європи, особливо через затяжні бої за міста Подолля. Оборона всього Подільського напрямку мала велике політичне і військове значення. У найважчий період війни українці взяли на себе основний тягар удару. Це дозволило нам виграти час і зробити можливим Чудо над Віслою. Зрештою це зруйнувало плани більшовиків щодо походу на захід. Героїчна оборона Поділля поставила перед керівництвом більшовиків головне питання: чи можливе продовження наступу на українську армію після суттєвої затримки підрозділів, які можуть використовувати більшовики.

Загалом підсумовуючи бої за міста Поділля в 1917-1920 роках створили сприятливі умови для розвитку української ідеї та українського війська. В цих боях було створено зокрема такі легенди української зброї, як III Залізна Дивізія, яка була значну частину свого існування провела на теренах

Поділля. У цих боях зростали та прославились такі видатні постаті як Удовиченко, Омелян- Павленко, Мельник та інші військові та культурні діячі української культури та зброї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гражданская война на Украине 1918—1920 СБОРНИК ДОКУМЕНТОВ И МАТЕРИАЛОВ В ТРЕХ ТОМАХ, ЧЕТЫРЕХ КНИГАХ. *Київ. Ін-т історії Академії наук УРСР, 1967. Т.1. К.1. 922 с.*
2. Гражданская война на Украине 1918—1920 СБОРНИК ДОКУМЕНТОВ И МАТЕРИАЛОВ В ТРЕХ ТОМАХ, ЧЕТЫРЕХ КНИГАХ. *Київ. Ін-т історії Академії наук УРСР, 1967. Т.1. К.2. 544 с.*
3. Мехед М. І. (ред.). 1959. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 р. - грудень 1920 р.): документи і матеріали. Вінниця. Державний архів Хмельницької області. С. 485
4. Тинченко Я. Ю. (ред.). Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи та матеріали). Київ : *Темпора*, 2020. 420 с.
5. Бій за Кам'янець-Подільський (1–3 червня 1919 р.) упоряд. М. Ковальчук, *Центральний музей Збройних Сил України*. Київ, 2005. С. 110–119.
6. Відейко М. Історія українського війська. *Клуб Сімейн. Дозвілля*. Харків, 2016. 412 с.
7. Гандзюк В. О. Армія УНР на Поділлі у травні – липні 1919 р.: поразки та перемоги (за газетною періодикою), *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2007. С. 318–323.
8. Гандзюк В. О. Відстоювання ідеї української державності на сторінках періодичних видань Поділля в останній період Директорії УНР (1920 р.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*, Вінниця. 2008 *Вип. 13* С. 257–261.

9. Гандзюк В. О. Галицька армія на теренах Східного Поділля у боротьбі за визволення від більшовиків (за газетною періодикою 1919 р.), *Вісник Львівського університету. Вип. 29*. Львів, 2006 С. 143–156.

10. Гандзюк В. О. Українсько-польські відносини періоду УНР в оцінці подільських часописів 1920 р. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*. Вінниця, 2009. Вип. 15. С. 282–287.

11. Герасименко М. В. Юнацькі військові школи в Українській Народній Республіці періоду Директорії. *Воєнна історія*. 2004. № 1/3. С. 28–39.

12. Демчучен О. М. Військове будівництво доби Директорії у працях сучасних українських істориків *Воєнна історія*. 2006. № 1/3. С. 55–61.

13. Демчучен О. М. До питання про всебічне забезпечення Армії Української Народної Республіки в період Директорії (1918–1920 рр.) *Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича*. Чернівці, 2013 Т. 16 С. 67–70.

14. Демчучен О. М. Командування та органи управління Української армії доби Директорії УНР *Воєнна історія*. 2009. № 1. С. 23–34.

15. Демчучен О. М. Підготовка військових кадрів Армії Української Народної Республіки в добу Директорії. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці. 2012. Чернівецький Вісник С. 77–81.

16. Демчучен О. М. Формування збройних сил Української Народної Республіки доби Директорії : *автореферат Національної академії оборони України*. Київ, 2009. 20 с.

17. Доценко О. С. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). Київ : *Видавництво ім. О. Теліги*, 2001. 376 с.

18. Єсюнін С. М. Проскурів – тимчасова столиця УНР [1919 р.] в роки Української революції 1917–1921 років: до 100-річчя з часу перебування у

Проскурові уряду УНР. *Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2019 рік*. Хмельницький, 2018. С. 78–80.

19. Забарило Ю. П. Із Залізною Дивізією – за Українську Державу: історія життя полковника Армії УНР Павла Забарила. Львів : Галиц. вид. спілка, 2007. 32 с.

20. Забарило Ю. П. Назустріч долі. Продовження боротьби за незалежність України полковника Армії УНР Павла Забарила. Львів : Галиц. вид. спілка, 2010. 32 с.

21. Завальнюк О. М. Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.). *Кам'янець-Подільський. Медобори*-2013, 291 с.

22. Завальнюк О.М. Кам'янець- Подільський влітку 1919 року: Визволення від більшовиків і організація діяльності та захисту державно-політичного центру УНР. *Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ- початку ХХІ століття. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 75-78.*

23. Завальнюк О.М. Кам'янець- Подільський у перші роки української революції: Політичні та національно культурні процеси (1917- 1918). *Поділля та Південно– Східна Волинь у першій половині ХХ століття : суспільно політичні, соціально- економічні, культурно- освітні процеси та повсякдення. Кам'янець- Подільський. С. 5-13.*

24. Заремба О. О. Військове будівництво в УНР взимку – навесні 1919 року. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Кам'янець-Подільський. 2005 С. Т. 15. 114–122.*

25. Заремба О. О. Збройна боротьба в Україні і повернення Кам'янця-Подільського під владу Директорії УНР (травень – червень 1919 року). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Кам'янець-Подільський, Вип. 3, т. 1. 2004. С. 46–48.*

26. Заремба О. О. Формування збройних сил УНР в ході антигетьманського повстання : [листопад-грудень 1918 р.]. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету*. Кам'янець-Подільський, 2005. С. Т.2. 282–292.

27. Іллічов С. Г. Панцирні частини у збройних силах Директорії (грудень 1918 – липень 1919 рр.). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Львів, 2008. С. 73–77.

28. Кавунник В. Л. Війна РСФРР проти УНР від Берестейських до Ризьких мирних договорів за дипломатичними документами *Наукові записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2012. Т. 25. С. 435–456.

29. Каліберда Ю. Ю. Історія 3-ї Залізної дивізії (армії Української Народної Республіки) : за спогадами військових. *Пам'ять століть*. 2012. С. 140–156.

30. Каліберда Ю. Ю. 3-я Залізна дивізія Армії Української Народної Республіки (за спогадами та життєписами військових мемуаристів). *Воєнна історія*. 2010. С. 36–49.

31. Коваль Ю. М. Проблеми матеріально-технічного забезпечення Галицької Армії на Наддніпрянщині. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2011. С. 123–128.

32. Ковальчук М. А. «Армія терпить понадто від тисячних ран...» : до питання про чисельність Української Галицької армії на Великій Україні в 1919 р. *Військово-історичний альманах. Центр. музей Збройн. Сил України*. Київ, 2006. С. 30–44.

33. Ковальчук М. А. Війна Української Народної Республіки з білогвардійськими військами Півдня Росії (осінь 1919 р.) в українській еміграційній історіографії. *Визвольний шлях*. 2004. С. 100–109.

34. Ковальчук М. А. Війна Української Народної Республіки зі Збройними Силами Півдня Росії (осінь 1919 р.): *автореф. Кандадатська дисертація Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2005. 19 с.
35. Ковальчук М. А. Війна Української Народної Республіки зі Збройними Силами Півдня Росії (осінь 1919 р.): проблеми сучасної української історіографії. *Історичний журнал*. № 12. С. 31–36.
36. Ковальчук М. А. Війна УНР зі Збройними Силами Півдня Росії у світлі радянської історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ. 2004. С. 99–127.
37. Ковальчук М. А. Військова діяльність М. Капустянського за доби Директорії УНР. *Військово-історичний альманах*. Київ, 2004. С. 27–31.
38. Ковальчук М. А. Джерела до історії українсько-білогвардійської війни 1919 р. *Український історичний журнал*. 2006. № 5. С. 212–225
39. Ковальчук М. А. Катастрофа українського фронту і доля Галицької армії (жовтень – листопад 1919 р.) *НАН України. Київ*. 2005. С. 126–144.
40. Ковальчук М. А. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння. Київ. *Темпора*, 2006. 576 с.
41. Ковальчук М. А. Останні бої армії УНР на Поділлі у листопаді 1919 р. *Визвольний шлях*. 2005. С. 251–268.
42. Ковальчук М. А. Останній заколот отамана О. Волоха (грудень 1919 р. – січень 1920 р.). *Військово-історичний альманах*. Київ, 2010. С. 18–41.
43. Ковальчук М. А. Поразка й відступ Південного угруповання армії УНР до Румунії навесні 1919 р. *Військово-історичний альманах*. Київ, 2008. С. 14–51.
44. Ковальчук М. А. Проти спільного ворога: відносини Української Народної Республіки з більшовицькою Росією восени 1919 р. *НАН України*. Київ, 2005. С. 57–80.

45. Ковальчук М. А. Чисельність Армії УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень – листопад 1919 р.) у світлі архівних документів. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика : зб. статей*. Київ, 2007. С. 159–197.

46. Комар В. Військово-політична співпраця Польщі і УНР у 1919–1920 роках. *Українознавчі студії*. 2012/2013. С. 137–145.

47. Кравчук М. В. Особливості військового будівництва в період Директорії Української Народної Республіки: історико-правове дослідження / М. В. Кравчук *Публічне право*. 2017. С. 271–278.

48. Кравчук М. В. Армія Української Центральної Ради та її досвід для сучасності: історико-правове дослідження *Актуальні проблеми правознавства : зб. наук. пр.* Тернопіль, 2016. С. 22–28.

49. Кравчук М. В. Розбудова української армії на завершальному етапі існування Української Центральної Ради: правовий аспект. *Університетські наукові записки Івано-Франків. ун-т права ім. Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ, 2013. С. 99–105.

50. Кравчук Н. В. Уроки створення армії Української Центральної Ради: історико-правовий аналіз. *Закон и жизнь*. 2014. С. 160–165.

51. Литвин М. Р. Польсько-українсько-російська війна 1920 року *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість НАН України*. Львів, 2014. С. 20–31.

52. Литвин С. Х. Воєнно-політичні обставини Першого Зимового походу армії УНР 1921 року. *Воєнна історія*. Київ. 2011. С. 7–23.

53. Литвин С. Х. Перший Зимовий похід армії Української Народної Республіки. *Воєнна історія*. Київ 2002. С. 100–116.

54. Лозовий В. С. Проблеми реорганізації армії УНР та забезпечення її боєздатності в Кам'янецьку добу Директорії (червень-листопад 1919 р.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету*. Кам'янець-Подільський, 2000. Т. 4 С. 259–266.

55. Луговський О. Формування Збройних Сил Української Держави (1918 р.): організаційний момент. *Військово-історичний альманах*. Київ. 2003. С. 38–57

56. Пиріг Р. Я. Німецько-австрійська окупація України 1918 р.: до питання про термінологічну визначеність. *Український історичний журнал*. 2013. С. 13–30.

57. Ромащенко В. В. Військове будівництво періоду Гетьманату П. Скоропадського в 1918 р. *Україна соборна : зб. наук. ст. НАН України, Ін-т історії України*. Київ, 2006. С. 90–93.

58. Сидоренко А. Військова політика Української Держави П. Скоропадського. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Київ, 2015. С. 140–153.

59. Стецюк В. Б. Гарнізон Кам'янця-Подільського в добу Гетьманату. *Поділля у добу Української революції 1917–1921 рр. : матеріали круглих столів*. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 69–77.

60. Тинченко Я. Ю. Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень – грудень 1918 р. Київ. *Темпора*. 2014. 151 с.

61. Ткачук П. П. Сухопутні війська України доби революції, 1917–1921 рр. Львів : ЛІСВ. 2009. 311 с.

62. Історія міст і сіл УРСР Хмельницька область. Київ. *Ін-т історії Академії наук УРСР*, 1971. 779 с.

63. Історія міст і сіл УРСР Вінницька область. Київ. *Інститут історії академії наук УРСР*, 1972. 708 с.

64. Марущак М. Й. Вінниця – столиця Української Народної Республіки (1919–1920 рр.). *Вінниччина: минуле та сьогодення : краєзнавчі дослідження : матеріали XXI Вінниц. наук. іст.-краєзнав. конф.* Вінниця, 2007. С. 252–256.

65. Мина Ж. В. Збройні сили Директорії УНР: історіографія проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2008. С. 145–150.

67. Мина Ж. В. Національно-демократичні та регулярні засади реорганізації Армії УНР (листопад 1919 – березень 1920 рр.) *Вісник Національного університету "Львівська політехніка* Львів, 2012. С. 153–158.

67. Мина Ж. В. Похід об'єднаних українських армій на Київ в серпні 1919 року. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2001. С. 31–35.

68. Мина Ж. В. Формування військової політики Директорії УНР щодо організації збройних сил (листопад 1918 – липень 1919 рр.) *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2003. С. 22–27.

69. Михайлова О. В. Польсько-українське військово-господарче співробітництво (січень – квітень 1920 р.). *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2007. С. 198–220.

70. Моргун М. В. Бронепоезди в Армії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2009. С. 107–111.

71. Олійник С. В. Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 рр.) : *автореф кандидатська дисертація: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича*. Чернівці, 2004. 20 с.

72. Олійник С. В. Проскурівська наступальна операція 1919 р. – перша спільна бойова акція об'єднаної української армії. *Місто Хмельницький в контексті історії України. матеріали I Міжнар. наук. іст.-краєзнав. конф. Хмельницький*, 2016. С. 69–71.

73. Олійник С. В. Розвідка і контррозвідка Української Галицької армії у визвольних змаганнях на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету*. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 123–127.

74. Плазова Т. І. Бойові дії Армії УНР восени 1920 р. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2009. С. 106–119.

75. Плазова Т. І. Осіння кампанія Армії УНР 1920 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2012. С. 163–168.

76. Реєнт О. П. Рекрут В. П. Армія Директорії. Заходи по зміцненню боєздатності. *Військове будівництво в Україні у ХХ столітті : історичний нарис, події, портрети* Київ. 2001 С. 66–70.

77. Реєнт О. П. Нариси життя Літинщини 1917–1921 рр.: революційні події та повсякденність. *Інститут історії України НАН України*. Київ. 2017. 298 с.

78. Руккас А. О. "Разом з польським військом": армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа) / Ніжин : *ППП Лисенко М. М.*, 2013. 480 с.

79. Тинченко Я. Ю. Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії). Київ : *Темпора*, 2009. 455 с.